

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АГРОБІЗНЕСУ
В МОЛОКОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ:
ІНТЕГРАЦІЯ ТА ВЕРТИКАЛІЗАЦІЯ**

Герелес А.В., аспірант

Полтавська державна аграрна академія

Обґрунтовано важливе місце галузі молочного скотарства у структурі агропромислового комплексу України, оскільки вона забезпечує населення життєво необхідними продуктами харчування, багато з яких стратегічні в експортному потенціалі. Представлено загальну характеристику понять «агрохолдинг» і «агропромислова інтеграція». Дослідження спрямовано на виявлення останніх тенденцій на ринку молочної продукції України. Крім того, автор наводить приклади найбільших успішних українських виробників молочної продукції на території країн СНД.

The article stresses an important place of the dairy industry in the agriculture of Ukraine, as it provides the population of vital food products, many of which are strategic in the export potential. The author presents essential characteristics of the concepts “agroholding” and “agro-industrial integration”. The study aims at identification and description of latest trends in Ukraine’s dairy market. Moreover, the author presents successful Ukrainian examples in the CIS dairy market.

Постановка проблеми. Галузі молочного скотарства відводиться важлива роль у забезпеченні українського населення молоком та молочною продукцією. Однак, на сьогодні, галузі виробництва й переробки молока опинилися у складній ситуації. Поступове скорочення поголів’я корів вплинуло на обсяги виробництва й продажу молока, змінилася структура й асортимент виробництва молочної продукції, суттєво зменшились обсяги споживання молока та молочної продукції. Так, у 2010 – 2011 роках обсяги споживання молокопродуктів в Україні знизились до чи не найнижчого рівня за останні півстоліття. Поступово погіршується зовнішньоторговельний баланс у молочної групі за рахунок нарощування обсягів імпорту продукції. Більш того, по ряду товарних позицій Україна опинилася перед загрозою перетворитися з традиційного експортера на нетто-імпортера продукції. Ситуація в Україні контрастує із динамікою розвитку молочної галузі багатьох інших країн, які формують загальносвітовий позитивний тренд виробництва молока.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань ефективного розвитку молокопродуктового підкомплексу та існуючих організаційно-економічних відносин займалися багато вітчизняних і зарубіжних учених та практиків, серед яких: В.Г. Андрійчук, Л.В. Гончар, В.В. Дойков, Т.Г. Дудар, М.М. Ільчук, С.Р. Камілова, В.Г. Кайбішев, Ю.М. Котлярів, Т.Л. Мостенська, О.В. Мухін, О.С. Олейник, М.К. Пархомець, Х.І. Пастернак, М.П. Поліщук, В.В. Россоха, В.Є. Руденко, П.Т. Саблук, І.Н. Топіха, І.Г. Ушачов, Г. Хокман, Д. Хей, Г.В. Чабан, В. П. Чагаровський, В.Є. Юдін та ін. Проте необхідність наукового обґрунтування напрямів оптимізації організаційних форм економічних взаємовідносин у молочної галузі в сучасних економічних умовах, визначення основних шляхів подальшого розвитку молокопродуктового підкомплексу та підвищення рівня його конкурентоспро-

можності як на вітчизняному, так і на зовнішньому ринку, визначають актуальним проведення подальших досліджень у цьому напрямку.

Постановка завдання. Цілі статті полягають у комплексній оцінці досягнутого рівня виробництва, споживання, переробки молока та молочної продукції в Україні, виявленні специфіки вітчизняної галузі молочного скотарства, визначенні основних проблем ринку молока та молочної продукції України, аналізі важливих складових розвитку інтеграційних процесів у молокопродуктовому підкомплексі й уточненні сутності понять «агрохолдинг» і «агропромислова інтеграція».

Виклад основного матеріалу дослідження. Агробізнес в Україні є одним з небагатьох секторів економіки, які успішно пережили глобальну економічну кризу 2008 – 2009 рр. Обсяг продукції сільського господарства практично не зменшився у порівнянні з докризовим рівнем. За останній рік відбулися значні зміни в сільському господарстві України. Збільшення інтенсивності виробництва, переорієнтація виробництва у бік більш прибуткових культур і продукції, вихід на міжнародні ринки, розвиток аграрних холдингів та залучення інвестицій на міжнародних фондових ринках – усе це сприяло перетворенню сільського господарства України в найбільш привабливий сектор економіки.

До складу молокопродуктового підкомплексу включають галузі з виробництва, заготівлі, переробки та реалізації молочної продукції. Молокопереробна галузь включає в себе такі групи виробництва: маслоробна, сироробна, виробництво продукції з незбираного молока (пастеризоване молоко, сметана, кисломолочні продукти тощо) і молококонсервне виробництво. Проте, виробництво молока та молочних продуктів має свої специфічні господарські та організаційні особливості [2; с. 42]: короткий термін зберігання продукції у сирому вигляді; наявність широкого асортименту продуктів переробки; потреба в кооперації та інтеграції, обумовлена особливостями переробки молока.

Загалом, сучасний стан галузі молочного скотарства протягом останнього десятиріччя є кризовим. Протягом 2001 – 2010 рр. частка молока в загальній структурі виробництва валової продукції сільського господарства знизилась з 13,6 % до 11,9 % [5]. Поголів'я корів у всіх категоріях підприємств скоротилося в 1,87 рази з 4918,1 тис. голів у 2001 р. до 2631,2 тис. голів у 2010 р. (табл.1). Обсяги виробництва молока за той же період зменшились на 16,3 % до 11248,5 тис. тонн. Негативні тенденції збереглися і у поточному році. Порівняно з минулим роком за 2011 р. поголів'я корів у всіх категоріях підприємств скоротилось на 2,3 %, а обсяги виробництва молока скоротились на 1,8 % [1, с. 3].

Історично, основні ресурсні зони виробництва молока територіально сконцентровано в центральній та західній частині України. За результатами 2010 р. регіонами з найбільшими обсягами виробництва молока у всіх категоріях виробників були Вінницька, Полтавська, Львівська, Хмельницька та Чернігівська області. Частка цих регіонів в загальному виробництві склала 30 % [5].

**Основні показники стану галузі молочного скотарства України,
1990 – 2010 рр.**

Рік	Поголів'я корів, тис. голів	Обсяги виробництва молока, тис. тонн	Споживання молочної продукції*, кг на 1 особу в рік	Експорт*, тис. тонн	Імпорт*, тис. тонн
1990	8378,2	24508,3	373,2	1926	64
1995	7531,3	17274,3	243,5	1420	58
2001	4918,1	13444,2	205,2	1900	100
2002	4715,6	14142,4	225,3	925	59
2003	4283,5	13661,4	226,4	1145	74
2004	3926,0	13709,5	226,0	2126	80
2005	3635,1	13714,4	225,6	1901	112
2006	3346,7	13286,9	234,7	950	150
2007	3095,9	12262,1	224,6	939	199
2008	2856,3	11761,3	213,8	1140	234
2009	2736,5	11609,6	212,4	919	455
2010	2631,2	11248,5	206,4	956	273

* обсяги наведено в перерахунку на молоко

Джерело: Дослідження Українського клубу аграрного бізнесу на основі даних державної служби статистики України

Оцінюючи досягнутий рівень розвитку сектора крупно-товарного виробництва, робимо висновок, що в останні роки відбулися значні зміни в регіональній структурі виробництва молока. Якщо раніше молочне виробництво було досить рівномірно розподілено по території України, то зараз основні виробничі потужності зосереджуються навколо основних ринків збуту молочної сировини. Це, насамперед, регіони з великою концентрацією молокопереробних потужностей. Так, частка Полтавської області – однієї з найбільших за обсягом переробки молока, у регіональній структурі виробництва – зросла з 7,4 % у 2000 р. до 13,6 % у 2010 р. За той же період також відбулося зростання в Черкаській області – з 6,6 % до 9,8 %, у Чернігівській області – з 5,4 % до 8,7 % [3, с. 58]. Також ці регіони одні з небагатьох де протягом останніх років відбувався процес поступового нарощування обсягів виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах.

Подібний перерозподіл у регіональній структурі виробництва молока частково пов'язаний з процесами консолідації та концентрації, що відбуваються у молочній галузі. Наприклад, Полтавська область є не лише лідером за обсягами виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах, але й також є одноосібним лідером за ступенем концентрації виробництва. На початок 2011 р. у великих молочних фермах (більше 1 тис. голів) було сконцентровано 36,6 % всього поголів'я корів області. У найближчого сусіда – Чернівецькій області – відповідна ступінь концентрації склала 20,6 % [4, с. 102].

На сьогодні, економічно вмотивованими у молокопродуктовому підкомплексі досі лишаються заготівля молока, його промислова переробка та реалізація кінцевої продукції. Світовий досвід, між тим, доводить, що в сучасних умовах виграє той, хто інтегрує своє виробництво, тобто коли воно здій-

снюється в межах певного агропромислового формування. Так, визначаючи сутність поняття «агропромислова інтеграція» в широкому сенсі, мають на увазі розвиток виробничих і економічних зв'язків між галузями й підприємствами агропромислового комплексу, які пов'язані між собою, технологічно й об'єктивно орієнтовані на поєднання їх матеріальних інтересів у процесі виробництва й реалізації кінцевої продукції із сільськогосподарської сировини.

З появою надвеликих агропромислових формувань постала проблема ідентифікації таких утворень. Тому останнім часом вітчизняні та зарубіжні науковці у своїй працях приділяють увагу поглибленню та уточненню визначення поняття «агрохолдинг». Згідно їхніх міркувань [2, 3, 4], агрохолдинг – це група юридичних, самостійних сільськогосподарських, переробних і обслуговуючих організацій, контрольні пакети статутних капіталів яких належать одній особі. Агрохолдинги включають у себе сільськогосподарські, переробні й торгівельні організації, що об'єднали, або повністю, або частково, свої ресурси на основі договору про взаємовигідне економічне співробітництво. До їхнього складу обов'язково повинні входити підприємства, які орендують землю, або мають свої земельні угіддя та використовують їх для виробництва продукції. Найбільші й найпотужніші агрохолдинги працюють у Полтавській, Черкаській та Київській областях.

Таблиця 2

Найбільші аграрні компанії за обсягами виробництва молока, 2010 р.

Назва компанії	Частка в загальному виробництві молока с.-г. підприємствами	Частка в загальному поголів'ї корів
«HarvEast»	2,6%	2,4%
«Астарт»	2,3%	1,9%
«Агро Альфа»	1,6%	1,7%
«Миронівський хлібопродукт»	1,6%	1,3%
«Райз»	1,1%	1,0%
«Агропродінвест»	0,9%	0,6%
«Приват Агро Холдинг»	0,9%	0,7%
«Агротіс»	0,8%	0,7%
«Укррос»	0,7%	0,6%
«Індустріальна молочна компанія»	0,7%	0,5%
«Агро Союз»	0,6%	0,3%
«Сварог»	0,6%	0,5%
«Інтер-Агро-Капітал»	0,6%	0,3%
«Агрофірма Шахтар»	0,6%	0,8%
«Агротон»	0,4%	0,5%
Всього	16,0%	13,9%

Джерело: Дослідження Українського клубу аграрного бізнесу на основі даних державної служби статистики України

Незважаючи на різницю в стратегіях розвитку бізнесу, спеціалізації і ступені концентрації молочного виробництва, практично всі великі агрохолдинги об'єднує одне – стабільне щорічне нарощування обсягів виробництва

молока. Так, порівняно з 2006 р., валові надої молока ТОП-15 найбільших аграрних компаній України збільшилися у 2010 р. на 30 %. У порівнянні з передкризовим 2008 р. обсяги виробництва молока зросли на 14 %. У 2012 р. тенденція нарощування молока крупними компаніями, скоріш за все, також збережеться. Так, згідно з офіційним прес-релізом, один з найбільших виробників молока в Україні – компанія «Астарта» – протягом 2011 р. збільшила обсяги виробництва молока на 35 % до 69 тис. т. Також і інші компанії «Агро Альфа», «МХП», «Сварог» відзвітували про збільшення валових надоев молока у 2011 р. [1, с. 18].

Щодо перспектив розвитку галузі, то на даний час в Україні не існує єдиного бачення подальшого розвитку сектора молочного виробництва та можливих схем взаємовідносин виробника молочної сировини із переробними підприємствами. Паралельно існують і розвиваються три принципово різних підходи, які реалізуються як в агрохолдингах, так і в окремих сільськогосподарських підприємствах.

Перший варіант – створення виробничих кооперативів, де одним із співвласників може бути переробник молока, а іншим – громадське формування в селі. Для незалежних виробників молочної сировини альтернатива даній схемі може бути реалізована через створення заготівельних кооперативів.

Друга схема – традиційне вертикально-інтегроване виробництво, що включає в себе елементи сировинного виробництва, переробки, кормового забезпечення, логістики і т.д. Найбільш показовим прикладом реалізації подібної схеми може бути приклад компанії «Терра Фуд». На ринку України компанія представлена великим асортиментом молочних і м'ясних харчових продуктів під брендами «Мілклайф» і «Тульчинка». До складу холдингу входять 10 переробних підприємств м'ясо-молочного напрямку. Сировинне забезпечення покладено на агропромисловий напрямок холдингу – агрокомплекс «Зелена долина», який об'єднує 15 агропідприємств. За останні чотири роки обсяги виробництва молока на підприємствах холдингу збільшились на 80 % до 6,6 тис. т.

До цієї схеми також можна віднести деякі багатопрофільні холдинги, які акцентовано збільшують обсяги виробництва молока для забезпечення потреб власної переробки. Зокрема, забезпечення потреб у молочній сировині концерну «Рошен», покладено на аграрний напрямок бізнесу – агрохолдинг «Агропродінвест». За останні чотири роки обсяги виробництва молока в холдингу зросли у 2,6 рази до 20 тис. т. у 2010 р.

Третій найбільш широко представлений напрям – розвиток крупно-товарного м'ясо-молочного виробництва. Стратегія розвитку таких компаній будується, переважно, на забезпечення локального попиту в молочній сировині, що формується незалежними молокопереробними підприємствами. Найбільш типові представники даного напрямку розвитку є агрохолдинги «Астарта», «Агро Альфа», «Індустріальна молочна компанія», «Інтер-Агро-Капітал». У даних компаніях молочне скотарство є профільним напрямком діяльності у тваринництві (на молоко припадає понад 60 % валової виручки при реалізації продукції тваринництва). Крім того, існує цілий ряд багато-

профільних агрохолдингів, які формують значні валові надії молока за рахунок масштабу виробництва (великої кількості малих і середніх молочних ферм). Насамперед, це агрохолдинги: «HarvEast», бувший «Ілліч Агро» – 36 молочних ферм, «МХП» – 23, «УКРПРОС» – 12 та інші.

Висновки. На даний час в Україні не існує єдиного бачення подальшого розвитку сектора молочного виробництва та можливих схем взаємовідносин виробника молочної сировини із переробними підприємствами. Паралельно існують і розвиваються три принципово різних підходи, які реалізуються як в агрохолдингах, так і в окремих сільськогосподарських підприємства. По-перше, створення виробничих кооперативів. По-друге, традиційне вертикально-інтегроване виробництво. І по-третє, це розвиток крупно-товарного м'ясо-молочного виробництва. Одна із визначальних причин, що продовжує стримувати розвиток молочного виробництва, це традиційно низька інвестиційна привабливість сектора порівняно з іншими галузями АПК, яка також суттєво ускладнюється загальними системними проблемами ведення бізнесу в Україні.

Література:

1. Аналітичний звіт щодо стану молочної галузі України та ефективності державного регулювання [Електронний ресурс] // Український клуб аграрного бізнесу. – К.: УКАБ, 2011. – 104 с. – Режим доступу: <http://www.agribusiness.kiev.ua/img/zstored/files/analitics>.
2. Божидарнін Т. Форми підприємництва в молокопродуктовому підкомплексі: принципи інституціоналізації та перспективи інтеграції / Тарас Божидарнін // Економіст. – 2010. – № 12. – С. 42-45.
3. Гринчук В.Ю. Особливості розвитку кооперації та агропромислової інтеграції в молочному підкомплексі АПК / В.Ю. Гринчук // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 8. – С. 57-63.
4. Гуроров А.О. Агрохолдинги як ефективна форма концентрації сільськогосподарського виробництва / А.О. Гуроров // Економіка АПК. – 2011. – № 3. – С. 102-107.
5. Статистичний збірник «Сільське господарство України 2010» / За редакцією Ю. М. Остапчука. – К.: Державна служба статистики України, 2011. – 374 с.

УДК 338.432:664.1(477.53):330.131.5

ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЦУКРУ В ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Гладіліна О. В., здобувач

Полтавська державна аграрна академія

У статті розглянуті підходи щодо оцінки економічної ефективності виробництва сільськогосподарської продукції. Проаналізовано сучасний стан вирощування цукрових буряків та виробництва цукру в Полтавській області та обґрунтована методика оцінки економічної ефективності виробництва цукру. Запропоновано заходи щодо підвищення економічної ефективності вирощування цукрових буряків та виробництва цукру в регіоні.

In this article of the approaches to assess the economic efficiency of agricultural production. The present position of sugar beet and sugar production in the Poltava region, and reasonable method of estimating the economic efficiency of sugar production. Proposed measures to improve economic efficiency sugar beet and sugar production.